

*Сніжана Новак, асистент*

**Мотиви самогубства і покути  
в повісті “Василько Ростиславич”  
Володимира Бірчака**

Мистецький доробок Володимира Бірчака (1881-1952), одного з фундаторів літературного угруповання “Молода Муза” (1906-1914), досі залишається зовсім не дослідженим і лише частково перевиданим. У сучасний літературний обіг вже повернулися історичні повісті “Василько Ростиславич” (1923), “Володар Ростиславич” (1930, у 1941 перевидано під назвою “Велика перемога”) і “Проти закону” (1936). Але решта спадщини письменника далі залишається у стародруках (повісті “На нових землях” (1938), “Кар’єра” (1943)) і рукописах (повісті “Безжурні дні” (1934), “Осіннє листя” (1945), оповідання, наукові статті, епістолярій). У той же час твори В.Бірчака 20-40-х років ХХ ст. засвідчують його послідовність у втіленні ідей перебудовчого характеру. Митець у своєму доробку приділяє багато уваги життю людини-інтелектуала, сильної особистості, вбачаючи в ній рушійну силу в суспільстві. Намагаючись зруйнувати шаблони і стереотипи, письменник зменшує роль описових моментів, вдається до принципового неетнографізму, звертається до таємниць підсвідомості.

Уже перша історична повість В.Бірчака “Василько Ростиславич” принесла авторові неабияку популярність. В основі фабули твору лежить літописна розповідь про осліплення князя Василька Давидом Ігоровичем і Святополком на третій день після Любецького з’їзду, де князі на хресті присягали один одному мир (хронологічно твір охоплює невеликий проміжок часу: осінь 1097 – літо 1098).

У повісті “Василько Ростиславич” автор намагається сформувати позитивний образ правителя. Важливим своїм завданням В.Бірчак вважає показ сильної особистості, вождя.

Мова йде не про фізичну міць, бо нею рідко вдається якісно змінити буття. Вагомішою виявляється сила духу. Щоб продемонструвати її, головний герой змушений пройти найрізноманітніші випробування. Князь Василько опиняється в межовій ситуації, коли неможливо уникнути трагічного збігу життєвих обставин.

В. Бірчак реалістично зображує перебування осліпленого князя в неволі. Для владного характеру Ростиславича животіння немічного каліки було нестерпним. Василько прагне забуття, просить ченця дати йому отруйного зілля, але той відповідає: “Не убий! - рече Господь!”. З абсурдного для нього становища протагоніст шукає виходу через смерть, але обирає життя.

Осягнення межовості буття передбачає розуміння того, що між народженням і смертю є величезний простір для очікувань, намагань, здобутків [10, 712]. Лише неординарні обставини спонукають задуматися над сутністю буття. Зрозуміння мети життя - це важлива подія в екзистенції кожної людини. І будь-яка особистість прямує до цього своїм власним шляхом. Для князя Василька таким став шлях через насильство над ним, зраду, приниження, фізичне каліцтво. Межова ситуація, в якій опинився Ростиславич, викликала в його психології зміни, що підкреслюються у творі відповідними образами - символами. Якщо зрячого благословляє на добрі справи Дажбог, то осліпленому Василькові вічною супутницею стає ніч - завжди і всюди. Ніч - символ темної сфери людської свідомості. Вона має велику владу над усіма смертними, навіть сонним істотам спокусу забуття, паралізує волю. У полоні ночі Василько відчуває себе мертвим, вважає, що його буття сягнуло останньої ланки з послідовного сполучення “народження - життя - смерть”. Здається, що в нього залишилися лише два відчуття: холоду і темряви. “Він у гробі - приходиться на думку, і він [Василько - С.Н.] здригається увесь, - а таки, яка правдива думка, бо яка є різниця між ним, сліпцем, і мерцем. Одна хіба маленька, що серце, одно бідне серце б'ється ще. Ще стукає в темній груді, як дзвін у громи й темну бурю. Як розбитий дзвін у громи та в бурю” [3, 68].

Ця метаморфоза настільки страшна для теребовлянського князя, що він вдається до самонегації. Тут має місце феномен відчуження героя від самого себе. Князь Василько розуміє, що вже ніколи він не зможе відчути повноту власного існування.

Спочатку сліпця цілковито опановує страждання, туга за нездійсненими мріями, планами. Лише думка про безсмертну душу потроху тамує біль. В.Бірчак показує, яку роль у долі людини, що потрапила у безвихідь, здатна відіграти віра в Бога. Молитва допомагає Василькові Ростиславичу вивищитися над своїми муками, подивитися на власне життя збоку, здійснити переоцінку цінностей і виграти найтяжчу битву з усіх, що були в його житті: перемогти себе!

Терпіння “перероджують” князя, але, щоб народитися знову, треба спочатку померти. В.Бірчак обмежується у творі лише візією смерті, переносячи акцент у внутрішній, психологічний сюжет. Каліцтво і полон Василька уможливають його усамітнення. А воно, в свою чергу, допомогло сліпцеві вдатися до інтроспекції (самоаналізу), полинути думками туди, де час, як казав Ніцше, “здався блаженим глумом над миттю, де свобода була необхідністю” [8, 195-196].

Мотив самогубства стає в повісті В.Бірчака своєрідним “перехідним етапом” до нового світогляду протагоніста. Спроба суїциду (самогубства), як і самі думки князя про це, відповідають ідеї Бірчака змалювати Василька Ростиславича як сильну духом особистість.

Досліджуючи явище самогубства, відомий французький учений, один із засновників соціології, Еміль Дюркгайм стверджував, що воно часто виникає внаслідок крайньої депресії саме в людей, які мають стійку нервову систему. Пояснюється це тим, що душевні муки походять від сильного нервового струсу, а інтенсивне нервове збурення найчастіше є дуже болісним. Це яскраво видно на прикладі трагедії князя Василька, в душі якого через реальну загрозу каліцтва з’являються невідомі йому раніше реєстри почуттів. Герой з’ясовує вперше, що він здатен боятися. Це відчуття змушує просити ворога “не пускати” його калікою, а вбити відразу. Але злочинці неблаганні. А оскільки максимальна інтенсивність страждань властива людям з міцними нервами, князь Василько випив свою чашу сповна. Саме спроба суїциду є “науковим” доказом цього у творі. Якби правитель Тереховлі був особою зі слабкою нервовою системою, він легше зумів би знайти розраду, бо такі люди простіше переходять від суму до втіхи - у них значно нижчий больовий поріг [7, 39, 97].

Розглядаючи проблему співвідношення життя і смерті, тимчасового і вічного у філософії Г.Сковороди, А.Войтюк

зазначає, що для мораліста Сковороди страшнішою була смерть духовна, ніж фізична. Фізичної смерті ніхто не уникне, тому не слід боятися її, “більше того, при певних ситуаціях потрібно йти їй назустріч” [5, 6]. Опинившись у межових обставинах, князь Василько “бажає” фізичної смерті - просить Давида вбити його, адже бездіяльність, безпомічність для володаря Теревовлі асоціюється зі смертю духовною. Навіть у своїх монологів-сповідях він вживає слова зі сфери “духовного”, тужить за “високими задумами”, “ясною ціллю”, “ясним сонечком”, “великим ясным ділом”. Безпомічне тіло каліки, як безповоротно зіпсуте знаряддя праці, стає тягарем, якого Ростиславич хоче позбутися. Така позиція протагоніста є також цілком відповідною авторській спробі зображення сильного героя. А.Войтюк вважає, що “полюбити” фізичну смерть можна лише подолавши інстинкт самозбереження, що є не тільки в людини, а й у всякої живої істоти. “Боротьба цих двох мотивів у людині вимагає великих душевних сил. Не був вільний від цієї боротьби навіть Христос, коли прохав, щоб чаша ця обминула його, бо ж “дух сильний, а плоть немічна”, до того ж йому було всього 33 роки” [5, 6].

У розквіті духових і фізичних сил спіткало нещастя і теревовлянського правителя. Сутність князевої природи розкривають ще і його помисли в час смертельної небезпеки. Василько думає про свою державу, про заплановані походи. Він пам’ятає також і свою сім’ю - кохану дружину, двох синів, брата. Але знання, що рідні від нього не відвернуться, не розлюблять, не полегшує усвідомлення того, що державі правитель-сліпець не потрібен. А це для князя найстрашніше. Теревовля - його світ. Через неї Василько взяв на душу тяжкий гріх - підступне вбивство Ярополка, який ішов війною відбирати в Ростиславичів Галичину. Для Володаря й Василька вона була дорожчою за власне життя, а не лише за життя сильного і несправедливого ворога, якого не можна було б здолати в чесній обороні рідної землі. То де межа між “необхідним” і “зайвим” убивством? Як воїнові, що звик вирішувати проблеми мечем, узгодити своє сумління з Божою заповіддю “Не убий”? Чому Ярополк, “пожадавши добра ближнього свого”, мав би розкошувати в Галичині? У тій самій Галичині, розбудову якої Ростиславичі вважали сенсом свого існування. І от для Василька все пропало - він не правитель, не воїн. Сліпець...

Князь Василько залишився наодинці зі своєю долею, з правом якимось чином формувати її надалі і з правом прийма-

ти її випробування, страждати, щоб визначити своє місце в середовищі, щоб зрозуміти, чого прагне його лицарська душа і якою вона є загалом. Він поринає у роздуми. Химерний світ князя-сліпця легко відтворюється в уяві реципієнта, розкриваючи завісу над таємничим царством Психеї.

Австрійський філософ Л.Вітгенштайн стверджував, що найважливіші для нас аспекти речей приховані за їхньою простотою і буденністю. Ми не можемо щось зауважити, коли весь час маємо його перед очима. Людина зовсім не звертає уваги на справжні підстави своїх досліджень, поки колись саме це впаде їй в око [4, 140]. Ми не помічаємо повітря, поки маємо чим дихати, ми не поклоняємося сонцю, поки воно дає нам своє тепло, світло. Але відсутність життєво необхідного виявляємо відразу ж.

Втративши зір, князь Василько втратив власний “світ” - активне життя, можливість будувати своє місто, бачити дружину, дітей, святе сонечко. Гострий ніж посланих Давидом різьомців забрав у князя все це. Епітет “темний” від того моменту домінує в монологах і діалогах Ростиславича. Слепець відчужується від середовища, де його так підступно скривдили. Віднині він - інший, чужий серед зрячих. Такий у монастир князя вчувається в його запитанні до ченця: “День у вас тепер чи ніч?” [3, 86 ].

Вагоме місце у розкритті стану душі сліпого князя посідають символічні образи ночі, чорного моря, хмарного неба, грози, бездонної прірви. Різко амбівалентні емоції в монолозі князя трансформуються одна в одну. З метою докладного аналізу подаємо дещо довгу цитату з тексту, що сприятиме виникненню цілісного образу. Ось яким бачить навколишній світ внутрішнє око полоненого князя: “Темна ніч - не ніч, а чорне море розлилося довкруги... Безконечне... За хвилями - темні хвилі, за горами - темні гори валять одна на другу, падають обі з лоскотом, розприскується піна під небо і далі, далі пузиряться, гримлять та сичать... Знялися знов. Одна гримить на другу й далі, далі наперегони, об берег... Лусь і лусь... І темний берег стогне.

І небо, що над морем збовдурилося, як злочинець, насупило брови і темним громом б’є та б’є у темні хвилі. І знов пузиряться та піняться море, за горами шле гори, розхвилюване, люте, чорне море.

А він - малим човником, без керм та весел. Гори хвиль підіймають його вгору, а потім нагло вниз та вниз у безвісти... Він паде і паде і впасти раз не може.

...Так хвиля іде за хвилею і день піде за днем... За нічю ніч - одна довга, безконечна, темна, темна ніч” [3, 65-66].

І нараз чорні думки, горе серця опромінюються візією княжої Теревовлі, батьківщини, де кожен кущик знайомий, де втілено чимало задумів, де “кам’яний замок на високій горі пнеться вверх і [...] глузує з ворогів” [3, 66]. Спомин змінюється спомином зі швидкістю блискавки. Але серце підказує, що всі сміливі задуми лиха доля князя кинула, як камінь, у глибоке море. За хвилину праці при сонячному світлі Василько готовий був би віддати решту свого життя. У цих роздумах героя виявляється його стратифікований (складений з кількох нашарувань) душевний стан. Надмірна любов до діяльного життя породжує в спітця думки про смерть. Його міркування сповнені символічними образами, які свідчать про готовність померти. Саме завдяки символам відбувається осмислення реципієнтом непередметних станів через предметно-пластичні.

О.Потебня у праці “Думка і мова” зазначає, що на слово не можна дивитися як на вираження готової думки. Такий погляд породжує багато суперечностей і помилок стосовно значення мови в душевній економії. Слово є вираженням думки лиш настільки, наскільки служить засобом для її створення. Символізм мови може бути названий її поетичністю, а забуття внутрішньої форми здається нам прозаїчністю слова [9, 22, 29]. Бо якщо смерть є тільки смертю, то з неї не може вийти життя. Отже, те, що ми називаємо смертю, є лише новим сполученням елементів [9, 312]. Спираючись на думку німецького філософа В.Гумбольдта про те, що “всяке розуміння є нерозуміння”, тобто зрозуміти іншу людину неможливо, О.Потебня стверджує: “те, що ми називаємо розумінням, є актом особливого роду виникнення думки в нас самих стосовно висловленої іншим думки” [9, 130].

Створені В.Бірчаком поетичні образи змушують реципієнта не стільки розуміти їх, скільки переживати. Трагічний пафос “Василька Ростиславича” контрастує з його життєствердною тональністю. Експресивна лексика виражає ставлення протагоніста до почуття безнадії, що полонило його душу після осліплення. Говорячи устами героя, письменник мимоволі змушений розкривати глибину власного ества. Аналіз

“словесних свідчень” автора у цьому випадку виявляється дуже цікавим. Особливо, коли при цьому спертися на монографію одного з найвідоміших французьких філософів і літературознавців ХХ століття Гастона Башляра “Вода і марення”. Адже “два порівняних чужих висловлювання, які не знають нічого одне про одного, якщо вони хоч крайчиком стосуються однієї і тієї ж теми (думки), неминуче вступають у діалогічні відносини між собою” [1, 293]. Отож, Г.Башляр вважав, що стихії - вогонь, повітря, земля і вода - завжди допомагали філософам уявити красу всесвіту. З іншого боку - люди здавна розглядали ті ж стихії як чотири види похорону. Один з них - вода, субстанція життя, для амбівалентного марення є ще і субстанцією смерті. Вода, як і дерево, є материнським символом. Коли давні люди клали тлінні останки в лоно дерева, а відтак опускали в воду, вважалося, що таким чином подвоюється сила материнського захисту, “мрець повертається матері, щоб народитися знову” [2, 109].

Плануючи самогубство у творі, митець мусить обрати для свого героя стихію, в якій той мав би померти. Мусить впорядкувати образи смерті, пов'язані з певною стихією, вмотивувати рішення “приреченого” невблаганними обставинами долі. Цікаво, що такий вибір конкретного виду смерті “ніколи не буває продиктований випадковістю, але в кожному разі визначається глибинними психічними особливостями людини” [2, 119]. Чому ж В.Бірчак зупинився на трагічному покликові води? Не маючи намірів (і можливості через історичні факти) показувати фізичну смерть героя, письменник максимально наближує його до того стану, за яким нема життя. Цей прийом цілком вмотивований: уявне воскресіння героя (з метою переродження) передбачає уявну смерть. Оскільки причиною смерті Ростиславича можна вважати жаль за втраченим, то вода як меланхолізуюча (така, що викликає смуток) стихія, яка асоціюється зі сльозами, найбільше “підходить” для князя Василька. До того ж, вода - це стихія молоді, прекрасної смерті, смерті в розквіті сил (“комплекс Офелії” за Башляром). Цей нюанс суголосний з віком, загальним фізичним розвитком Василька Ростиславича, який незважаючи ні на що не може сприймати себе як каліку. Василько “бравує” перед братом Володарем: “Ти думаєш, що зі мною щось сталося? Зі мною зайшли якісь великі зміни?! Помиляєшся! Як я жив, так живу і далі! Задуми та мрії, що ворушили мою грудь, живуть в моїй груди далі! І я не кинув ще думки підбити під ноги Ляхів і

Половців. Ні! Ні!” [3, 180-181]. Сліпий князь не може не розуміти, що він ніколи вже не стане на чолі війська, що він безпомічний каліка. Такий емоційний сплеск пояснюється тим, що людина спроможна витримати біль, страждання, приниження, але свідків того всього стерпіти не може. Однак Василькові не вдається обманути когось, бо ж сам бачить себе “малим човником без керм та весел”. І це ще один образ, який асоціюється з Башлярівим “комплексом Харона”, з легендою про смерть як переправу, з образом похорону як відплата [2, 118], з водою як матерією відчаю.

У підсвідомості героя існують також інші архетипи, пов’язані з образом смерті. Довкола князя розлилися “темна ніч” і “чорне море”. Башляр вказує на те, що образ ночі може бути і позитивно забарвленим, і негативно. Коли ніч розглядається як явище, що нав’язує себе всій природі, наче величезна істота, то це зловісний образ-символ. А персоніфікована Ніч асоціюється з чарівною богинею Покровою [2, 145-146]. У Васильковій візії море приймає ніч у своє лоно, перетворюючись у Море Мороку, що “являє собою панораму страшнішу і похмурішу, ніж дано досягнути людській уяві” [2, 147]. Сприйняття такого образу за певних обставин викликає в людини пронизливий страх. Важко збагнути, які об’єктивні умови викликали у свідомості митця цей конкретний образ.

Вода як субстанційне небуття з’являється в уяві героя повісті “Василько Ростиславич” у рідкому стані, у вигляді снігу і льоду, паралельно з ними існує образ темного лісу, в якому дерево як материнський символ прийме сліпця у свої обійми, позбавивши остогидлого життя. Князь ретельно обіграє подумки ситуації власної смерті: “За двором тягнеться город і сад, а далі річка в високих берегах і темний ліс... Він викрадеться з двору в саму північ, як всі поснуть... Заб’ється в густий сніг і ляже там спочити... Розказують, що така смерть наймиліша: спочатку зимно, а потім зимно переминяється в тепло, гаряч і легку смерть. І ясні милі сни сняться про те, що хто любив найбільше. А не засне, з високого берега провалиться в річку, що певно не замерзла, ще чекає на нього, любя та пригожа. За нею темний ліс, там об дерево розіб’є свою голову, якщо вже замерзла річка. В темнім лісі чекатиме на нього дикий звір, він ліпше серце має, як Давид, і прийме в гості! Як будь, а все буде ліпше як тепер!” [3, 74].



Реалізм смерті пом'якшують майстерно нанесені відтінки в поданому фрагменті твору. Це і гадка про те, що смерть у снігу (одному із фізичних станів води) є “наймиліша”, і передчуття “милих слів”, і вжиті стосовно потенційної вбивці-річки епітети “люба та пригожа”, і “ліпше серце” дикого звіра, що “прийме в гості”, тобто розірве. Усе це нагадує опис солодко-го звільнення, смерті як порятунку.

В.Бірчак талановито добирає систему образів, що мають неабияку силу експресії. Вони дуже тонко передають стан душі людини, що приготувалася померти. Але на те не прийшов ще її час. Тому проміння світлих спогадів прорізає морок смерті, переполовинюючи жах. А це вже напівжах, візія смерті, однак лише візія. Протагоніст звертається думками до ясного Дажбога, що є символом оновлення, джерелом світла, яке розсіює темряву навіть у душі спляця, джерелом життя. Під впливом всемогутнього бога Сонця Море Мороку перетворюється в материнський символ - воду як субстанцію життя: “Ясний Дажбоже! [...] Виїздиш з моря і лєш проміння на весь світ, проміння за промінням!” [3, 72-73]. Вода і вогонь здавна вважалися великими прабатьками. Образ Сонця як вогняного світила, що виходить з Моря, часто є об'єктивно панівним. Сонце (вогонь) і Море (вода), як батько і мати, об'єднавшись, створюють все решта. Цей “шлюб” є основною умовою безперервного творіння [130, 142, 144]. І в тому, очевидно, виявляється непереможна сила життя: хоча сонце ховається, заливаючи обрій барвою крові, але цей колір - то, крім всього іншого, ще й символ нездоланної жадоби існування.

Пролетється “море крові”, але Василько житиме. Хіба ж міжусобиці для нього - новина? Хіба він встиг звикнути до миру? Він дорого заплатив за ілюзії мирного життя - намарно. Князь у передчутті нових воєн споглядає “криваву” картину уявного заходу Сонця: “Ясне, напрочуд ясне сонечко! Ховаєшся за гори, за високі вали хмар. Море крові і червоних маків розстелюється тоді по небі. Ясно-червоний цвіт яблуні червониться тут і цвіт троянди і червоних маків і крові, крові, крові...” [3, 72].

На якийсь час князь Василько забуває, що він християнин. Думки про самогубство переплітаються в його душі з жадобою помсти: “Щоб так схопити Давида Ігоровича і втопити в те саме чорне море, темну ніч!.. Тоді, о, тоді і йому, Василькові, стало би легше на душі!” [3, 75].

Нав'язливі образи “чорного моря” і “темної ночі” не спішать покинути свідомість Ростиславича. Але саме їм належить важлива роль у розгортанні нового мотиву у творі - мотиву покути. Бо, “вода, змішана з ніччю, - це старі докори сумління, котрі не хочуть помирати” [2, 147].

Вимушена бездіяльність полоненого князя давала йому багато часу для роздумів. Заглиблюючись у власну душу, Василько намагається зрозуміти своє єство. З цього моменту якраз і починається процес самопізнання князя. Інтроспекція, як і самореалізація, вимагають Іншого в ролі посередника. Інший потрібний як дзеркало душі. Він дає приклад, знання, майстерність. За допомогою Іншого відбувається перехід від незнання до знання. Рух самопізнання приводить, зрештою, до мудрості, яка виявляється у вмінні відрізнити істинне від хибного. Але перед усім, щоб пізнати самого себе, треба пізнати співвідношення “людина - Бог”, пізнати божественне [10, 695]. Роль такого “Іншого” в повісті “Василько Ростиславич” виконує чернець Василь. Саме він прислужував полоненому сліпцеві. Своєрідний катарсис князеві душі відбувається і завдяки старанням ченця, котрий радить Василькові зректися “грішного світу” цілковито: “Видно немало заслужив ти в Бога, що зіслав на тебе благодать, облегчив твої муки і світ, той грішний світ, закрити завісою від тебе. За те слава й честь йому. Молися, княже” [2, 94]. Однак Ростиславич чинить опір вмовлянням, кажучи, що він не злочинець, який на суді зрікається своїх злочинів. Навпаки, він хоче пам'ятати, що доклав зусиль до припинення (хоч і короткочасного) міжусобиць, що прагнув їхати на чолі всіх військ на боротьбу з половцями, що намагався зміцнити свою державу... Князеві важко змиритися з думкою, що залишить синам у спадок “нескінчений твір”, твір, яким він жив. Снів про розбудоване, укріплене, багате князівство... Та здійснити мрію не встиг. Через Давидову зраду. Але, окрім бажання помститися, у душі Василька ворухиться ще якийсь невідоме досі почуття - він згадав свій злочин, підступне вбивство князя Ярополка. Правда, Ярополк хотів забрати в Ростиславичів після батька успадковані землі. Та чому ж при згадці про нього Василькову душу огортає дивне почуття: у його серці щемить думка про те, що Ярополк теж хотів жити, мав свої мрії, задуми, але загинув у сні на саних.

Як перст долі, як покуту за злочин розглядає тепер своє нещастя князь. Він сам навчив Давида Ігоревича, як найлегше

позбутися ворога. Адже Давид знав, що Ярополка вбив Нерядець, посланий Васильком Ростиславичем. Давид вичікував слушного моменту, щоб розквитатися з братом, що “ріс йому понад голову”. І от дочекався: тепер “від Києва до гробу” теребовлянський князь у полоні ночі. Як думає він сам, через смерть Ярополка, бо всяке зло мститися... Переживши тяжкі муки, князь Василько почав розуміти чужі страждання. Він виряджає до Мономаха послів, щоб не йшли війною на Святополка через його, Василькову, кривду. Сліпець не хоче, щоб за злочин Святополка платили кров'ю невинні воїни. Ростиславич не прощає кривдникам, але здобуття і знищення Давидового міста Всеволожа не заглушує болю в душі теребовлянського князя. Реципієнт може побачити в описі палаючого міста деталь, що видається дивною. Охоплений вогнем Всеволож уявляється Василькові “малим корабликом” у вогненному морі. Але ж себе, одуреного, підступом вирваного з-поміж зрячих і кинутого в темне море, Ростиславич теж бачить “малим човником”!

Тут варто згадати, що художня деталь, будучи своєрідною точкою, має тенденцію розширюватися в коло. Іноді виявляє ледь помітне або непомітне, чи дуже навіть сильно прагнення зімкнутися з основним задумом речі: характерами, конфліктами, долями - і цим надати творові бажану рельєфність, закінченість, граничну виразність [6, 11].

Князь Василько постраждав безвинно. Безвинно страждає тепер і Всеволож.

В.Бірчак проводить паралель між долею Василька і долею цілого міста. Не дивно, що помста не приносить князеві сатисфакції, адже загибель палаючого Всеволожа разом з тисячами невинних жертв для сліпця “болюча - як і його життя!” [3, 206]. Ця пожежа стала тризною по “високих задумах. По життю і снах” [3, 206] Ростиславича. Вона ж принесла в його душу спустошення, звільнення від бажання помститися. Хоча не тільки власні амбіції хотів утихомирити війною Василько. Адже насильство в певному розумінні є надбанням культури співіснування людей. Свідченням саме такого тлумачення Давидового покарання за зраду є слова князя-сліпця: “Що стримає в прийдешності всяких Давидів, щоб не розвалювали рідний край, не вносили в гурт роздор і зневіру, як за їх злочини буде їм ще й прощення? Що стримає Давидів від великих злочинів, як за ті злочини ще й простять їм всі? [...] Не за себе каратиме він Давида, а за тих всіх, яким Давидова

кормола забере життя! За сльози, прокльони, терпіння і за кров тих, яких уб'ють половці, осмілені міжусобицями. За вбитих і тих, що є в неволі, ти йдеш у бій!" [19, 224].

І от Всеволож здобуто. Однак його загибель остаточно зруйнувала давній світогляд князя, він вперше усвідомив себе сліпим. Князь серцем відчуває провину, але не зізнається в цьому навіть собі. Він ще не знає, як пекельним вогнем пектиме його душу цей новий безцільно скоєний гріх.

Зображуючи нищення Всеволожа, Давидового міста, уява В.Бірчака малює картину, пройняту духом смерті. У ній поєднуються три стихії: вода, вогонь і повітря. "Море, доми, стайні, високі дерева - все потонуло в тім морі. Над всім шумить воно, клекоче і реве... Понад червоним морем літа крикливе стадо червоних, ясних соколів і кряче, кряче... Пливе весь город, обнятий довкруги водою, пливе на червонім, розбурханім морі, посеред диких гарячих хвиль малим кораблицом... Пливе, горить, а вітер, вітер грається червоними вітрилами..." [3, 205].

Протагоніст шукає справедливості, але коло зла можна розірвати, лише прощаючи провини винуватцям, не підживлюючи ненависть власною енергією. До розуміння цієї тези Василько наблизився впритул. Руйнація старого світогляду змушує героя шукати нові ціннісні орієнтири. І князь робить свій вибір: забути кривду, не вносити більше розбрат у рідну землю перед загрозою навали половців, не руйнувати наступне місто-столицю Давида Ігоровича - Володимир. У князеві Василькові вмирає воїн, та це не смерть, а народження Василька - людини. Тому "винні" у скоєному злочині гинуть, але місто залишається цілим. В.Бірчак оригінально інтерпретує часто використовувану ним антитезу життя - смерть. Нового звучання набуває в повісті "Василько Ростиславич" тема згубності безперервного вбивства. Реалістичне зображення жахів війни є водночас пропагандою мирного життя.

Герой трактує своє життя в межових обставинах як сон. Хронотоп сну має здатність розширюватися чи стискатися без жодних обмежень. Це дозволяє авторові вільно поєднувати реальне існування зі спогадами і мріями про майбутнє. Розширення просторово-часових рамок твору сприяє кращому розкриттю ідейного задуму "Василька Ростиславича", створенню цілісної картини світу. Мотиви самогубства і покути теж відіграють тут важливу роль. Вони допомагають одержати

інформацію про головного героя твору, яка іншим чином не дійшла б до читача. Використання В.Бірчаком таких прийомів поглиблює ідейно-емоційний вплив повісті на реципієнта.

### **Література:**

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. - Москва, 1979. - 415 с.
2. Башляр Г. Вода и грезы: Опыт о воображении материи. - Москва, 1998. - 268 с.
3. Бірчак В. Василько Ростиславич: Исторична повість з XI віку: У 2-х т. - Т.2. - Берлін, 1923. - 239 с.
4. Вітгенштайн Л. Traktatus Logico - Philosophicus: Філософські дослідження. - К.: Основи, 1995. - 311 с.
5. Войтюк А. Біблія - символічний світ Григорія Сковороди // Франкова криниця. - Трускавець, 1994. - 15 с.
6. Добин Е. Искусство детали: Наблюдения и анализ. - Ленинград, 1975. - 191 с.
7. Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження. - К.: Основи, 1998. - 658 с.
8. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади. - К.: Основи, Дніпро, 1993. - 415 с.
9. Потєбня О. Теоретическая поэтика. - Москва, 1990. - 343 с.
10. Роменєв В., Маноха І. Історія психології XX століття. - К.: Либідь, 1998. - 992 с.